

Slovenčina očami nemeckých študentov, detí a počítača (prepis interview)

Milí poslucháči, dovoľte Vám predstaviť¹ pani Renátu Pavlovú, lektorku slovenčiny na univerzite v Regensburgu, ktorá sa okrem toho venuje vedeckému bádaniu v oblasti didaktiky a strojového prekladu. Ja som Mária Razguliaeva, študujem slovenčinu na Humboldtovej univerzite v Berlíne a chcela by som položiť pani Pavlovej ako expertke pár zaujímavých otázok. Dobrý deň, pani Pavlová, a vítam².

Dobrý deň, ďakujem veľmi pekne za privítanie a predstavenie.

Ďakujem za účasť! Vyučovali ste slovenčinu ako cudzí jazyk na univerzite v Regensburgu v zimnom semestri 2020/2021, ktorý sa konal digitálne. Ale aj vo vašej monografii „Nové prístupy vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka“ navrhujete online kurzy ako moderný didaktický prostriedok. Aké výhody podľa vášho názoru majú internetové kurzy?

Ďakujem za otázku. Áno, v čase, keď som písala monografiu, som ešte netušila, aká doba nás čaká a že tieto online kurzy sa stanú našou každodennou súčasťou. Online kurzy, jazykové kurzy, majú svoje výhody a rovnako aj nevýhody. K tým výhodám by som povedala asi toľko, že výhodou je ich flexibilita, že študent nie je zaviazaný na čas ani na miesto a môže si určiť vlastné tempo učenia sa. Rovnako môže získať aj feedback o svojom učení a taktiež môže aj si³ automaticky skontrolovať úlohy, ich správnosť a nesprávnosť. Čo sa mne teda osvedčilo pri týchto online kurzoch konkrétne so študentmi, teda nie s tými samokurzami, ale už kurzami na univerzite, je asi to, že takéto kurzy podporujú u študentov zručnosť počúvania a čítania, môžu pracovať s autentickými textami. Ale nevýhodou týchto kurzov sú zručnosti ako je písanie a hovorenie. Teda čo mne najviac chýbalo, bol ten interaktívny prístup k vyučovaniu, na ktorý som bola bežne roky zvyknutá. Tak práve tieto zručnosti ako je hovorenie alebo teda tie spontánne jazykové prejavy, písanie textov, teda tréningovanie tejto zručnosti, práve tieto zručnosti absentujú.

Ale ak⁴ myslíte, mohli by online kurzy nahradiť prezenčné kurzy, napríklad, na univerzite?

Verím, že sa to nikdy nestane. Samozrejme, v priebehu toho roka, tejto pandemickej situácie, každý vyučujúci, každý pedagóg určite hľadal tie najvhodnejšie metódy a stratégie, ako čo najefektívnejšie zabezpečiť výučbu tak, aby študenti čo najrýchlejšie dospeli k nejakému dobrému výkonu. Ale na inej strane je možné dosiahnuť nejaké také čiastočné výsledky, ale určite nenahradia prezenčnú výučbu, nenahradia ten interaktívny kontakt, ktorý je pri jazyku mimoriadne dôležitý, takejto akcie a reakcie, rýchlej akcie a reakcie.

Áno, rozumiem. A ešte trochu k téme vyučovania: aplikačná časť Vašej monografie je venovaná porovnaniu nemeckej a slovenskej výslovnosti s cieľom zistiť, čo je pre nemeckých hovoriacich najťažšie vysloviť po slovensky. Máte aj praktické skúsenosti, samozrejme, ako lektorka slovenčiny. Aké zvuky a prečo predstavujú pre študentov v Nemecku najväčší problém?

Áno, tak čo sa týka výslovnosti alebo teda zvukov, u nemeckých študentov najväčší problém predstavujú tie hlásky, ktoré absentujú v nemeckom fonetickom systéme. Tie sú pre nich náročné a ide hlavne, napríklad, o konsonanty s mäkkým, teda mäkké konsonanty, prípadne dvojhlásky, o s vokálom. Ak by som teda mala konkrétne špecifikovať, ktoré sú tieto zvuky vo vokalickom systéme, tak je to, napríklad, dvojhláska *eu*, teda v nemčine /oj/, ktorú aj vyslovujú rovnako aj v slovenčine niekedy pri slovách ako, napríklad, *eutánázia* prečítajú ako /oj/tanázia alebo *euro* ako /oj/ro. Prípadne za najväčší problém považujem asi krátenie dlhých vokálov, teda neuplatňovanie dĺžky, a to, napr., v slove *mám*, ktorú skrátia ako *mam*.

¹ dovoľte mi predstaviť Vám (v poznámkach pod čiarou ide o úpravu spontánneho prehovoru)

² a vítam Vás

³ taktiež si môže

⁴ čo si myslíte

Čo sa týka konsonantov, tam je trochu viacej takýchto prípadov, kedy študenti nejak porušujú princípy slovenskej výslovnosti, a to je napr. aj spôsobené aj interferenciou s nemčinou, hlavne pri konsonantoch ako *p*, *t*, *k*, ktoré vyslovujú s aspiráciou ako v nemčine, čiže namiesto *ponúkol* povedia *p^honúkol*. Alebo, ako som už spomínala, pri mäkkých konsonantoch, ktoré absentujú v nemčine, v tom prípade tú vlastnosť mäkkosti akoby neuplatňujú, nedodržiavajú, napr. konsonant *ñ* v strede slova vyslovujú bez mäkkosti: v spojení *nañho* je to *nanho*, - alebo napr. aj na konci slova: v slove *dlañ*, ktoré vyslovia ako *dlan*. Prípadne mäkkosť hlásky *d* na konci slova, napr. v slove *hned'*, ťažko realizujú, takže je z toho potom zvuk ako *hnede*.

Tak je, že aj spoluhláskové skupiny sú veľmi náročné pre nemeckých študentov, napr. spoluhlásková skupina *zdc* v slove *jazdec* – v genitíve *jazdca* – alebo *štv* – *štvrtý* – to je tiež veľmi ťažké, prípadne *stl* – *stĺp*. Taktiež aj tam, kde chýba znak mäkkosti (mäkčeň) v spoluhláskových skupinách *d'*, *t'*, *ñ*, *l'*, tak tam niekedy akoby zabudnú a tú mäkkosť nedodržia, takže namiesto *medve/d'e* sú *medve/d/e* alebo namiesto */t/enký* je */t/enký*, *originál/ñ/e* znie potom ako *originál/n/e*. Veľmi častým javom, ktorý sa stáva pri výslovnosti, tak je pri spoluhláske *h*, pretože v nemčine teda sa tento konsonant nevyslovuje uprostred slova, a tak tiež ho vynechávajú aj v slovenčine, napr. pri slovese *uhnút'* - *uhnite* je z toho nie *uhnite* ale *unite*. Alebo aj na konci slova v slovách ako *boh* a *pstruh* potom táto realizácia výslovnosti znie ako *bo* namiesto *boh* alebo *pstru* namiesto *pstruh*.

Taktiež je pre nich náročné aj dodržať znelostnú asimiláciu, takže pri niektorých výrazoch, napr., nevyslovia sloveso *sme* ako *s* namiesto *z*, ale prečítajú ho presne tak, ako sa aj píše: *my /s/me* namiesto *my /z/me*. No a čo sa týka tej mäkkosti, tam sú tie javy naozaj frekventované aj pri mäkkom *l'*: to *l'* nepočuť, skôr je to naozaj ako tvrdá spoluhláska, čiže namiesto *oblúbuje* - *oblubuje* alebo *maľované* – *malované*.

No a čo je spôsobené interferenciou sú aj spoluhláskové skupiny ako napr. *sp* a *st*, na ktoré sú zvyknutí v nemčine vyslovovať ako *š*, teda *sprechen*, *Stadion* atď.. Tak v slovenčine máme takéto spoluhláskové skupiny, napr., v slove *studený*, tak z toho potom môže vzniknúť aj *študený* atď.. Takže je ich naozaj viacej, tých javov.

Ak teda ide o nejaké gramatické javy, ktoré sa nesprávne prenášajú z nemčiny do slovenčiny, tak to je možno pri tvorení budúceho času, a to v tom prípade, keď chcú vytvoriť budúci čas pri dokonavých slovesách ako napr. pri slove *napísať*, tak vtedy tiež prinášajú ten analytický tvar do slovenčiny: *budem napísať* namiesto *napišem*. Alebo aj používajú pri privlastňovacích zámenách ako by také nadmerné používanie týchto tvarov, ktoré sa v slovenčine v podstate vynechávajú, čo je napr. pri privlastňovacom zámene *môj*: povedia „*moju cestu pripravujem takto*“, čo v slovenčine v podstate vynechávame. Taktiež aj trpný rod častejšie používajú namiesto činného rodu, čiže napr. pri takom spojení ako *doužívať lieky* študentka chcela povedať „*doužívala som lieky*“, ale ona preniesla ten tvar z nemčiny: „*bola som dokončená s liekmi*“, čo môže teda potom aj vtipne trochu vyznieť. Prípadne aj predložky niektoré sa snažia preniesť akoby z nemčiny do slovenčiny, a to v instrumentáli tam, kde my používame bezpredložkové spojenia, napr. *cestovať autom*, *cestovať metrom*, tak nemeckí študenti pridávajú predložku *s*: *cestujem s autom*, *s metrom*. Možno ešte aj taký jav by som spomenula: ... doslovné prekladanie niektorých slovných spojení, ako napr. *koľko máš rokov* oni skôr preložia „*koľko je rokov starý*“, čiže „*Tereza je 25 rokov*“, namiesto „*Tereza má 25 rokov*“. Tak to sú také asi najčastejšie, ktoré študenti akoby neprenášajú správne do slovenčiny, ale je to spôsobené hlavne teda interferenciou s nemčinou.

Áno, ale aké metódy by ste odporučili na ľahšie osvojovanie týchto jazykových javov?

Aké metódy by som odporučila? Určite nejakým naozaj hlavne vytipovaním tých javov, ktoré sú pre nich náročné alebo ktoré sa opakujú ako nesprávne, a tie by som potom sa⁵ snažila nejak čo najviac trénovať, aby tieto problémy sa⁶ snažili odstrániť, pretože to sú také javy, ktoré sú výslovne frekventované, ktoré sa

⁵ by som sa potom

⁶ aby sa

opakujú, a pokiaľ študent vie o nich, že áno, robím tieto chyby, tak snaží sa cvičeniami postupne tieto chyby odstraňovať. A to sa dá iba pri tých gramatických úlohách. Pri tých fonetických chybách je dôležité naozaj iba interaktívnymi cvičeniami alebo na základe aj nahrávok, vlastného nahrávania tých študentov poukázať na tie chyby a pomôcť im nájsť také alebo naozaj im priradiť také cvičenia na nácvik výslovnosti, aby sa tie chyby neopakovali. Takže konkrétnymi úlohami.

Dobre, a v rámci didaktického skúmania sa ešte zaoberáte rozvojom čitateľskej kompetencie v materinskom jazyku. Akú rolu hrá vôbec čitateľská kompetencia v každodennom živote?

To je veľmi správna a dobrá otázka, pretože na Slovensku sa zistilo u detí, u žiakov, že majú naozaj problémy s pochopením textu. Možno ani nie tak so zručnosťou čítania ako s recepciou, s pochopením. Prišlo sa na to rôznymi medzinárodnými výskumami. A práve preto sme sa rozhodli v rámci jedného projektu podporiť zručnosť tohto čítania s porozumením aj tvorbou konkrétnych úloh. Kde sa teda ukázalo, že študenti alebo žiaci majú problém s porozumením textu, tak to bolo v každodenných situáciách, napr. aj vôbec v škole pri čítaní matematických úloh, že nedokázali vyriešiť úlohy len preto, že nesprávne im porozumeli. Tak preto sme sa snažili vytvoriť taký program čítania, ktorý by obsahoval rozličné intervenčné úlohy, aby žiakov zároveň aj motivovali prostredníctvom rozličných interaktívnych cvičení, ktoré sme zaradili ešte akoby pred samotný ten proces čítania, aby vzbudil u tých žiakov zvedavosť. Ten intervenčný program sme rozdelili na texty vecné a beletristické, čiže aby boli žiaci zvyknutí čítať nielen tie texty, na ktoré sú zvyknutí v škole z čítanky, ale aj s tými, s ktorými sa bežne stretávajú vo svojom živote, napr. rôzne návody na použitie, alebo čítanie hracieho postupu v nejakej spoločenskej hre, alebo aj v recepte na prípravu jedla alebo nejakého nápoja. Prípadne boli to aj texty ako prihlášky do rôznych kurzov, napr. výtvarného, fotografického atď.. Takže to bolo naším cieľom – vytvoriť takéto úlohy pre žiakov na prvom stupni základnej školy a na druhom stupni základnej školy, a tieto texty sme pripravili pre žiakov (do) tých ročníkov, ktoré by boli akoby takou prípravou na tie medzinárodné testovania čitateľskej kompetencie, ktoré realizuje agentúra PIRS.

Zaujímavé! A iným dôležitým objektom Vášho bádania je strojový preklad. Aké typické chyby robí počítačový program na prekladanie?

Áno, tak týchto chýb je naozaj dosť veľa. Respektíve, my sme sa v projekte zamerali na typológiu chýb na základe akéhosi rámca, ktorý by vytypoval jednotlivé kategórie chýb, bol to takzvaný Vaňkov rámec typológie chýb, pomenovaný podľa profesora Juraja Vaňka. Zaznamenali sme rozličné typy chýb, či už morfológické alebo napr. chyby spojené s predikátom, syntaktické chyby, štylistické, ale aj lexikálne. Tak niektoré by som mohla priblížiť aj bližšie na takú predstavivosť. Čo sa týka teda tých gramatických, tak v predikátoch sa veľmi často pri strojovom preklade opakujú chyby pri konjugácii, že sloveso zostane ponechané v neurčitku, v infinitíve, napr. „*ponáhlať sa*“, „*ležať*“ namiesto „*leží*“, „*ponáhla sa*“ alebo napr. chyba pri trpnom rode, v pasíve, že napr. ten stroj preloží slovesnú väzbu ako opisné pasívum ako napr. „*môže byť založený*“ namiesto zvrätneho pasíva, ktoré je bežnejšie v slovenčine, *môže sa zakladať*.

V tej morfologickej rovine, tam napr. pri adjektívach sa opakovali v adjektívnych spojeniach tieto chyby: napr. nebola uplatnená zhoda v prídavnom mene, v adjektíve, teda v determinatívnej syntagme. Vzniklo spojenie, napr., „*najväčšiu priazeň*“ v akuzatívne namiesto spojenia „*teší sa najväčšej priazni*“ alebo teda „*najvyššej priazni*“. Alebo taktiež aj bola porušená substantívna valencia, napr. v spojení „*vážnosť ako zvuk*“ - takéto spojenie nám ponúkol stroj - a správne spojenie malo byť „*dozvuk vážnosti*“. Prípadne ako ten stroj prekladá naozaj niekedy akoby slovo za slovom, čiže spojenie „*nos orla*“ sa preložilo takýmto tvarom genitívu namiesto „*orlí nos*“. No a taktiež aj došlo⁷ k zmene postavenia vetných členov, že napr. stroj preložil nejaké spojenie ako subjekt, napr. „*dva pani sú*“ namiesto toho, aby [ho predstavil] ako predmet: „*vidím dvoch pánov*“.

⁷ došlo aj

Čo bolo veľmi zaujímavé, napr. v tej lexikálnej rovine, tak slová, ktoré tvoria homonymá, preložil stroj doslovne, napr. slovo *Kassaraum*: stroj to vyhodnotil ako „*pokladničnú miestnosť*“, hoci išlo o spojenie „*peňažný ústav*“. Veľmi často prekladal stroj niektoré výrazy doslova aj kvôli tomu, že nemčina má veľmi veľa kompozít, zložených slov, ako napr. *Schreibzimmer* preložil doslova ako *písacia miestnosť* namiesto bežne používaného slovenského výrazu „*pracovňa*“.

Zaujímavé bolo sledovať aj štýl, teda akúsi štylistickú kompatibilitu, teda či bol dodržaný štýl alebo nie. To sme hlavne zistili pri beletristických textoch, že napr. slovo *Zimmer* bolo preložené automaticky ako *izba*, pričom prekladateľ by zvolil, aby zachoval štýl, aj teda nejakú dobu, pre ktorú bol príznačný ten preklad, a to bolo slovo *cimra*.

Ja som sa zamerala okrem prekladu publicistických textov aj na preklad beletristických textov a tam bolo veľmi zaujímavé pozorovať, či je vôbec možné nahradiť úlohu prekladateľa strojom. Dospeli sme k názoru, alebo teda určite musím skonštatovať, že takáto budúcnosť, verím, nikdy nečaká prekladateľov, žeby ich nahradil stroj, pretože taký beletristický text, literárny text si naozaj vyžaduje aj nejakú estetickú hodnotu, ktorú ten stroj nedokáže zaručiť. On dokáže preložiť, ale nie s takým estetickým bonusom. A navyše, na jednej strane áno, stroje sú už tak ďaleko vyvinuté, alebo tieto automatické prekladače, že tie neuronové siete sa naozaj dennodenne zlepšujú, ale vždy je tam akoby potrebná funkcia toho editora, ktorý ten text ešte raz si⁸ prečíta a vylepší. Takou ešte zaujímavou, vtipnou situáciou bol, napr. preklad, ktorý robil prekladateľ Hofstädter pri texte od rakúskeho autora Grillparzera, a to v poviedke „*Der arme Spielmann*“ („*Hudobný hrací muž*“). On prekladal túto poviedku z nemčiny do angličtiny, takže vlastne na tomto príklade si môžeme všimnúť, aké je dosť riskantné prekladať literárny text, čo môže spôsobiť, ako môže vstúpiť do deja tento samotný stroj. Keď, napr. mal preložiť spojenie „*slúžka vstúpila s polievkou*“ („*Die Magd mit der Suppe eintrat*“), tak stroj to preložil úplne inak, a to ako spojenie „*slúžka vošla do polievky*“, čo teda naozaj môže úplne zmeniť kontext, tu je teda to veľké riziko, a preto tá úloha editora zohráva naozaj veľmi dôležitú úlohu, aby ten text kontroloval. Verím, že prekladatelia budú mať vždy svoju prácu, že jednoducho každý, keď si zoberie knihu do ruky, bude naozaj vždy chcieť zažiť aj ten estetický zážitok.

Dobre, to je dobrá správa. A to boli všetky otázky. Ďakujem pekne za zaujímavý rozhovor a za prínosné vysvetlenia.

Ďakujem aj ja veľmi pekne a prajem všetko dobré!

Ďakujem za pozornosť!

Mariia Razguliaeva (Studentin am Institut für Slawistik, Humboldt-Universität zu Berlin)

⁸ ktorý si ten text